

patronage als modus van uitwisseling

Tot in het midden van de jaren zestig werd 'patronage' dikwijls aanzien als een verschijnsel dat typisch was voor de landen rond de Middellandse Zee en voor het Latijnse cultuurgebied (bv. Galjart 1967). Andere auteurs daarentegen meenden dat dit structureringsprincipe eigen is aan agrarische samenlevingen en daarom gedoemd is te verdwijnen met een toename van de industrialisatie (bv. Powell 1970; Wertheim 1972 : 321-331). De regionale verdeling van de gevallenstudies werd beïnvloed door genoemde veronderstellingen, waardoor deze op hun beurt bevestigd leken (zie tabel 1).

Tabel 1

Regionale verdeling van de publicaties over patronage naar periode*

Regio	Publicaties verschenen in de periode :			
	1960-1969		1970-1978/1979	
	Aantal	%	Aantal	%
Middellandse Zeegebied, Latijnse cultuur	31	49	16	30
Afrika	7	11	8	15
Azië en Hindu cultuur	19	30	7	13
Westen	6	9	23	43
Totaal	63	100	54	100

* De lijst van publicaties voor de periode 1970-1978/1979 werd samengesteld door de bibliografieën : Bulletin Signalétique (CNRS)-sociologie, ethnologie; International Bibliography of the Social Sciences : Political Science en Sociology; International Political Science Abstracts; Sociological Abstracts, te raadplegen op de trefwoorden : 'patronage', 'cliëntelisme', 'uitwisseling', 'integratie', 'community-nation relations', 'politieke integratie en structuratie'. Deze methode kon niet worden toegepast op het geheel van de periode 1960-1969, omdat de trefwoorden 'patronage' en 'cliëntelisme' toen nog niet systematisch werden gebruikt. Het bibliografisch onderzoek werd beperkt tot de periode 1965-1969. De lijst van publicaties werd dan aangevuld aan de hand van de literatuurverwijzingen in de reeds verzamelde publicaties. In de tabel werden enkel de publicaties opgenomen die in hoofdzaak over patronage handelen en regionaal plaatsbaar zijn.

Ongeveer de helft van de publicaties die tussen 1960 en 1969 aan patronage werden gewijd, hebben betrekking op Latijns-Amerika, Italië, Griekenland, Spanje en de Filipijnen. De publicaties over Afrika zijn onderzoeken betreffende de politieke antropologie. In Azië onderzocht men vooral het Hindu Jajmani systeem, in navolging van Wisner (1936) en Beidelman (1959). De publicaties over de Westerse landen komen vooral uit de U.S.A., waar onderzoek werd verricht over 'Bossism', 'politieke machinerie' en de integratie van immigrantengroepen.

Systematisch en wederzijdse literatuurverwijzingen tussen deze verschillende tradities zijn slechts in de tweede helft van de zestiger jaren gegroeid. Men is a.h.w. langzaam tot het inzicht gekomen dat de structureringsprincipes, die men in verschillende maatschappelijke contexten en dikwijls onder verschillende benamingen bestudeerde, grote overeenkomsten vertoonden. Deze gelijkaardigheid werd uitdrukkelijk erkend op het congres over patro-

---

nage, dat de Nederlandse Sociologische en Anthropologische Vereniging in 1969 organiseerde. In het nummer dat de Sociologische Gids aan deze bijeenkomst wijdde, schreef o.m. Ellemers dat er in de opvattingen over patronage, verspreid over de anthropologie en de politologie, belangrijke gemeenschappelijke elementen scholen (1969 : 432-434).

Dit groeiend bewustzijn van de overeenkomsten tussen de structureringsprincipes die in verschillende landen worden waargenomen, en waarvoor nu vrij algemeen de term 'patronage' wordt gebruikt, heeft de regionale verdeling van de studies tussen 1970 en 1979 beïnvloed. Opvallend is de grote relatieve toename van het aantal onderzoeken dat betrekking heeft op Westerse samenlevingen. Een zelfde verschuiving kenmerkt in feite ook de studies over het Middellandse Zeegebied, waar relatief meer aandacht gaat naar midden- en noord-Italië. Het is duidelijk dat men het begrip 'patronage' op een minder cultuurgebonden wijze is gaan benaderen en dat men het in toenemende mate heeft gebruikt bij de analyse van hooggeïndustrialiseerde landen.

Deze uitbreiding van het domein heeft van het begrip een algemene categorie gemaakt voor de analyse van sociale integratie. Zij heeft echter ook de behoefte doen rijzen aan een definitie die de kwintessens van het fenomeen vat en tevens bruikbaar is in verschillende maatschappelijke contexten.

In de literatuur over patronage werden aanvankelijk geformaliseerde en ritueel bevestigde relaties bestudeerd : het Latijnse *Compadrazgo*, het Griekse huwelijkssponsorschap, de Hindu *Jajmani* relatie, het Japanse *Oyabun-Kobun*, de *Buhaki*-relatie uit Ruanda ... en meerdere voorbeelden van wat anthropologen "kunstmatige of rituele verwantschappen" noemen. Kenmerkend voor deze relaties is dat ze, in de maatschappij waarin ze voorkomen, uitdrukkelijk worden erkend en genoemd. Daarom zijn ze ook makkelijk waarneembaar voor de anthropoloog of de socioloog. De definitie van het fenomeen wordt a.h.w. door de maatschappij zelf aangereikt. De beschrijving van deze relaties heeft echter geleid tot de explicitering van een aantal algemene kenmerken van de transactionele aspecten ervan. Deze ontwikkeling maakte het mogelijk andere relaties te ontdekken, die transactioneel gelijkaardig zijn, maar die niet uitdrukkelijk worden erkend (1). Problematisch is daarbij wel dat uiteenlopende conceptuele schema's worden gebruikt om deze eigenschappen te verwoorden, te hiërarchiseren en te selecteren. Van de beschrijving van een gegeven geval weet men daarom nooit met zekerheid of de afwezigheid van een bepaalde eigenschap te wijten is aan een werkelijke afwezigheid, of daarentegen het gevolg is van het feit dat de waarnemer die eigenschap niet relevant vond voor de beschrijving van patronage. De uitbreiding van het domein en de pogingen om de patronage-relatie op een cultuurvrije manier te definiëren, vereisen dan ook een zuivere begripsvorming. Een begrip bevat drie elementen : een conceptuele idee, een naam en een reeks van waarneembare eigenschappen. Van deze drie is de naam het minst belangrijk. Hier worden de termen 'patronage' en 'patroon-cliënt-relatie' weerhouden; andere auteurs spreken van 'cliëntelisme'. De conceptuele idee, een veel belangrijker element, is in dit geval de opvatting dat het verschijnsel patronage een structureringsprincipe is, dat van andere structureringsprincipes kan worden onderscheiden en specifieke eigenschappen en gevolgen heeft. Het derde element, nl. de vraag naar de waarneembare eigenschappen, betreft in feite de gebeurtenissen die men zou waarnemen om tot een operationele definitie van het begrip te komen. Uit de bestaande literatuur blijkt zeer duidelijk dat dit uitwisselingen zijn : de prestaties en de verwachtingen die daaraan verbonden zijn.

Over de feitelijke evolutie van de begripsvorming, die vaak impliciet tot stand kwam, merkte La Fontaine (1975 : 80) reeds op dat ze steeds meer betrekking heeft op de transactionele aspecten van het patronage, d.w.z. op de manier waarop goederen, diensten,

---

informatie en affect worden uitgewisseld in de patroon-cliënt-relatie. Daarom lijkt het strategisch de conceptuele idee als een modus van uitwisseling te ontwikkelen. Bovendien de geregistreerde observaties over patronage, maken drie theoretische verworvenheden deze benaderingswijze aantrekkelijk. De eerste daarvan is het inzicht van Marx : "De maatschappij bestaat niet uit individuen, maar is een uitdrukking van relaties, van de relaties tussen deze individuen" (1973 : 265). De tweede is het inzicht van Marcel Mauss (1967) dat alle sociale relaties kunnen bestudeerd worden als genormeerde uitwisselings-systemen. De derde verworvenheid zijn de patroonvariabelen van Talcott Parsons (Parsons 1951 : 46-67; Parsons en Shils 1962 : 76-91; Parsons 1969 : 270-289). Zij waren aanvankelijk bedoeld als een kritische elaboratie van de 'Gemeinschaft/Gesellschaft'-idee van Ferdinand Tönnies. In 'Towards a General Theory of Action' (1962) werden ze ontwikkeld tot een schema om verschillende modaliteiten van relaties tussen sociale objecten te onderscheiden. Als dusdanig kunnen ze gemakkelijk worden gebruikt om modi van uitwisseling te definiëren (2).

De patroon-variabelen bieden vier dimensies voor de classificatie van uitwisselingssystemen.

De eerste dimensie heeft betrekking op de betekenissen waarin zij die deelnemen aan de uitwisseling elkaar definiëren. Hier wordt de vraag gesteld of de verwachtingen en verplichtingen die de uitwisseling beheersen, bepaald worden door criteria die ingegeven zijn door de relatie tussen de deelnemers of, daarentegen door de eigenschappen van deze deelnemers in termen van veralgemeende stelsels van classificatie en normering. In het eerste geval spreken we van particularisme, in het tweede van universalisme. In onze samenleving worden bv. rechters en bureaucraten geacht te handelen op basis van universalistische criteria. Indien de rechter rekening houdt met een eventuele particuliere relatie met de beschuldigde, of met overeenkomsten tussen de sociale achtergrond of de politieke overtuiging van de beschuldigde en de zijne, dan kan men spreken van een afwijking van de normatieve verwachtingen die zijn rol bepalen en van een krenking van de waarden waarop zijn gevoegdheid steunt. Het gedrag dat in dit geval als afwijkend wordt beschouwd, behoort echter precies tot de verwachtingen in andere sferen; men denke aan vriendschap, verwantschap, nationalisme en partij-solidariteit.

De tweede dimensie betreft de afbakening van wat in een bepaalde relatie uitwisselbaar is. Hier wordt een onderscheid gemaakt tussen relaties zonder voorafgaandelijke afbakening van wat uitwisselbaar is (diffuusheid) en relaties met een voorafgaandelijke specificatie van wat kan verwacht worden als prestaties (specificiteit).

De derde dimensie heeft betrekking op de manier waarop de uitwisselingsrelatie tot stand komt. Hier wordt een onderscheid gemaakt tussen relaties die, onafhankelijk van voorbije of te verwachten prestaties, zijn aangegeven door een vooraf bestaand schema dat attributen aan relaties koppelt (gegevenheid) en relaties waarvan de tot stand koming afhankelijk kan worden gemaakt van een evaluatie en/of prognose van de prestaties (verworvenheid). Zo zijn familierelaties gegeven, terwijl collegiale relaties meestal verworven zijn.

De vierde dimensie heeft betrekking op het relatieve belang van de relatie zelf, vergeleken bij het belang van de gevolgen van de uitwisselingen die in de relatie tot stand komen. Hier onderscheidt men relaties die onafhankelijk van hun gevolgen mogen gewaardeerd worden (affectiviteit) van relaties waarvan de appreciatie afhankelijk is van een bepaalde reeks van gevolgen (instrumentaliteit).

In dit artikel zal worden onderzocht in welke mate de patroon-variabelen kunnen bijdragen tot een duidelijke begripsvorming omtrent patronage. Aan de hand van de bestaande

---

literatuur zal worden nagegaan :

1. of de patroon-variabelen bruikbaar zijn om patronage als een modus van uitwisseling te onderscheiden van andere modi;
2. of deze variabelen alle relevante en algemene kenmerken van patronage kunnen uitdrukken;
3. of deze begripsvorming een heuristische functie kan vervullen. Het is duidelijk dat deze laatste vraag slechts afdoende zal kunnen beantwoord worden door verdere theorievorming. In het hier voorgestelde werkstuk worden een aantal mogelijke bijdragen van dit begrippenschema reeds belicht. Deze betreffen :
  - a. een mogelijke verklaring voor het ontstaan van patronage;
  - b. de rol van patronage in de structuratie van sociale ongelijkheden;
  - c. de mogelijkheid om, aan de hand van het voorgestelde begrippenschema, een onderscheid te maken tussen een sociale relatie als modus van uitwisseling en een sociale relatie als een normatief paradigma.

Dit artikel is bedoeld als een inleiding tot een theorie over de voorwaarden waaronder patronage als structureringsprincipe wordt gebruikt, en als basis voor een analyse van de samenhang tussen diverse vormen van patronage en de maatschappelijke omgevingen waarin deze voorkomen.

PARTICULARISME EN DIFFUSIE

Vergeleken bij de modi van uitwisseling, die typisch zijn voor de markt- en de bureaucratische relaties, valt patronage op door zijn particularisme. De prestaties worden verricht, niet omdat ze behoren tot de algemene voorschriften die gelden voor de categorieën waartoe de patroon en de cliënt behoren, maar omdat de patroon en de cliënt verbonden zijn door een particuliere relatie. Dit particularisme, dat doet denken aan relaties tussen vrienden en verwanten, wordt door vele auteurs benadrukt als een essentieel kenmerk van patronage (o.a. Silverman 1965; Wolf 1966; Breman 1969; Galjart 1969; Huizer 1969; Lemieux 1970; Powell 1970; Graziano 1973; Spittler 1977).

Dit particularisme houdt ook in dat de patroon en de cliënt in vele gevallen niet kunnen terugvallen op algemene voorschriften om hun uitwisselingen te regelen. De enige richtlijnen die dan ter hunner beschikking staan, zijn de algemene opvattingen over eerlijkheid, achtbaarheid en rechtvaardigheid. Deze zijn zelden voldoende specifiek om de concrete uitwisselingen te regelen. De concrete toepassing van deze waarden moet dan ook meestal in de relatie zelf worden gezocht. Daarom zijn deze relaties, ook wanneer onpersoonlijke communicatiemediën beschikbaar zijn, dikwijls persoonlijke relaties, waarvan het voortbestaan afhankelijk is van direct, 'face to face' contact (zie bv. Silverman 1965 : 176; Powell 1970 : 412). Zo kwam Powell, in zijn studie van de agrarische vakbonden in Venezuela, tot de vaststelling dat 80 % van alle contacten tussen lokale vakbondsleiders en nationale politieke leiders, direct waren. Zelfs binnen de vakbond waren 33 % van alle contacten tussen lokale, regionale en nationale leiders 'face to face' (1970 : 423). Volgens Powell is dit het gevolg van het gebruik van patronage, zowel bij de interne integratie van de vakbond als bij de articulatie van de vakbond met het nationale politieke systeem.

Terwijl het particularisme van de uitwisseling persoonlijke contacten in de hand werkt, dragen deze laatste op hun beurt ook weer bij tot de instandhouding van het particularisme. De afspraken die gedurende deze contacten worden gemaakt zijn immers onzichtbaar voor buitenstaanders, en dus niet vatbaar voor algemene reglementeringen.

Tot nog toe werd particularisme besproken als een oriëntatie van één individu t.o.v. een ander. Een aantal auteurs gebruiken de term echter eveneens om een relatie tussen een individu en een groep of tussen groepen onderling, aan te duiden (La Palombara 1964; Galjart 1965, 1967; Silverman 1965). Een particularistische relatie t.o.v. groepen is inderdaad een vrij algemeen gevolg van het gebruik van patronage ter verwerving van politieke macht (Anderson en Cockroft 1966; Weingrod 1968; Landé 1973; Graziano 1973, 1977; Tarrow 1974; Amizande 1977; Elchardus 1978). Dit particularisme komt er steeds op neer dat voor bepaalde individuen of groepen prestaties worden verricht, die niet voortvloeien uit de algemene regels die voorzien zijn voor de categorieën waartoe deze individuen of groepen behoren. Men moet hierbij wel voor ogen houden dat het onderscheid tussen particularisme en universalisme in de praktijk niet altijd gemakkelijk te maken is. In vele gevallen is de sociale normering m.b.t. deze patroon-variabele, afhankelijk van geïnternaliseerde predisposities en scrupules, eerder dan van sancties voor waarneembaar gedrag.

In dit verband moet trouwens een onderscheid worden gemaakt tussen particularisme als krenking van universalistische regels en particularisme als oriëntatie bij het ontwerpen van universalistische regels. In het eerste geval worden uitdrukkelijke regels overtreden. In het tweede geval worden universalistische regels en criteria ontworpen, met de verzwegen bedoeling bepaalde individuen of groepen te bevor- of benadelen. Naarmate de bindende kracht en de legitimiteit van reglementeringen meer afhankelijk worden van hun universalisme, zal deze laatste praktijk toenemen. Zij geeft aanleiding tot wat Julio Cotler (1970 : 431) 'familienaamwetten' heeft genoemd, d.w.z. wetten die universalistisch lijken, maar in feite gericht zijn op een bepaald individu of op een bepaalde groep. Volgens sommige extreme pragmatici is universalisme nooit wat anders dan een dekmantel voor particularistische bedoelingen. Dit is echter niet de stelling van Cotler : "In feite bestonden er twee budgetten" schrijft hij over Peru, "het ene werd samengesteld ... om bepaalde sociale sectoren te neutraliseren of in te kapselen, het andere steunde op internationale lonen en werd gebruikt om nieuwe mogelijkheden te scheppen ..." (1970 : 431). De internationale lonen, waarbij tussen besteder en begunstigde een minder directe afhankelijkheid bestaat, werden volgens Cotler op een minder particularistische wijze gebruikt. Een Belgisch voorbeeld van 'familienaamwetten' wordt gevonden in de subsidiëringsmaatregelen voor de sociaal-culturele sector; althans volgens Coenjaarts (1979 : 152-154) werd dit stelsel van betoelaging op maat gesneden voor de C.V.P.-gebonden organisaties.

In de patroon-cliënt-relatie wordt een grote verscheidenheid van sociale objecten uitgewisseld : fysische verdediging, militaire dienst, arbeid, getuigenissen in rechtszaken, informatie, jobs, stemmen, loyauteit, openbare werken, wetenschappelijke conclusies, enz... Deze variëteit is niet alleen het gevolg van de uiteenlopende behoeften die zich in verschillende maatschappijen stellen, maar eveneens van de diffuusheid van de relatie. In dit opzicht is patronage opvallend pre-contractueel; het wordt gekenmerkt door een volledige of verregaande afwezigheid van een voorafgaandelijke specificatie van wat deelnemers als prestaties kunnen verwachten of eisen (Maquet 1961; Silverman 1965; Galjart 1969; Graziano 1973; La Fontaine 1975; Spittler 1977). De relatie bestaat meestal niet voor een specifiek doel, maar vormt een kanaal waardoor goederen, diensten, informatie en affect kunnen vloeien, naargelang de behoeften van de deelnemers dit aantrekkelijk maken.

Deze twee kenmerken – verregaand particularisme en diffuusheid – maken van patronage een modus van uitwisseling met specifieke mogelijkheden en beperkingen. De uitwisseling tussen de patroon en de cliënt grijpt niet plaats in een reeks van duidelijk onderscheidbare transacties (zoals bij koop/verkoop), maar vormt een keten van prestaties, die in

---

principe oneindig is en slechts kan worden verbroken door de totale relatie tussen de patroon en de cliënt te verzuren (3).

Deze uitwisseling wordt eveneens gekenmerkt door de afwezigheid of het geringe belang van precieze waardecriteria (Van Roy 1970 : 94). De gever maakt van de ontvanger een debitor en verwacht dat deze, als de behoefte of de mogelijkheid zich voordoet, een wederdienst zal bewijzen. De verwachting met betrekking tot wederdienst is dikwijls vaag, zowel wat betreft de aard ervan als de termijn waarbinnen hij moet plaatsgrijpen. De vergelijkbaarheid van de sociale objecten die worden uitgewisseld, ligt niet besloten in hun vergelijkbaarheid met een derde object dat dienst doet als medium van uitwisseling en waardemaat. Zij is daarentegen afhankelijk van de relatie tussen de patroon en de cliënt, wier vertrouwen in een tegenprestatie een brede waaier van goederen uitwisselbaar maakt.

Powell (1970 : 412) omschreef patronage als een relatie waarin niet vergelijkbare goederen kunnen worden uitgewisseld. Dit is echter een enigszins misleidende formulering. In principe zijn alle sociale objecten inherent onvergelijkbaar. Er is steeds een sociale instelling nodig om de uitwisselbaarheid, en daarna de vergelijkbaarheid, tot stand te brengen. Uiteindelijk berusten deze altijd op vertrouwen.

Het gebruik van geld, als symbolisch medium van uitwisseling en abstracte belichaming van eigendom, veronderstelt vertrouwen in de bindende kracht van het symbool, en dus in de instellingen die deze bindende kracht waarborgen. In het geval van patronage is dit vertrouwen beperkt tot de relatie waarbij het individu op een particularistische en diffuse wijze betrokken is. Het is duidelijk dat men hier te maken heeft met een verschil in schaal. Het vertrouwen dat kan worden uitgedrukt in geld, en dat onpersoonlijk lijkt, kan veel meer mensen bij de uitwisseling betrekken en een grotere markt scheppen voor de sociale objecten die worden uitgewisseld, dan het vertrouwen dat zijn uitdrukking vindt in een particuliere relatie. De beperktheid van de markt is op haar beurt een hinderpaal voor de ontwikkeling van werkverdeling, specialisatie of differentiatie. Ontwikkelingen die ook worden afgeremd door het diffuse karakter van de patroon-clieënt-relatie. Voor economische goederen (d.w.z. goederen die uitwisselbaar zijn tegen geld) bestaat er een relatie tussen de schaal van de markt, de graad van specialisatie en de mate van productiviteit. Deze nexus geldt hoogstwaarschijnlijk ook voor andere sociale objecten (4). Het gebruik van patronage ter verwerving van politieke macht, leidt tot analoge gevolgen in de context van het politieke systeem. Dit uit zich o.m. in het bestaan van fracties en politieke subculturen, waartussen een gebrek aan vertrouwen enkel de meest primitieve ruilrelaties mogelijk maakt. Een ander gevolg van patronage is de zwakke mate van specialisatie van de 'input'- en 'output'-sectoren van het beleid en een zwakke scheiding van de machten. Deze modus van politieke integratie en uitwisseling wordt daarenboven ook gekenmerkt door een povere verhouding tussen de verworven autoriteit en de middelen die besteed worden om deze autoriteit te verwerven (5).

De nadruk op particularistische en diffuse relaties, en het beperken van het vertrouwen tot dergelijke relaties, sluit geenszins competitie, prestatiedrang en winstbejag uit. Over de uitwisseling van geschenken, zoals die door Marcel Mauss werd beschreven, of over de kula-ring (6), wordt soms gezegd dat noties van persoonlijk winstbejag afwezig waren (bv. Lee 1959). Meer in het algemeen wordt soms ook beweerd dat culturen grondig verschillen in de mate van de normatieve steun die ze aan prestatiedrang verlenen (bv. McClelland 1961). De nauwgezette analyse van uitwisselingssystemen bevestigt deze stelling echter niet (bv. Belshaw 1965 : 11-53, 130-137). Het geloof in de belangeloosheid van de prestaties steunt dikwijls op de stelling dat zij het gevolg zijn van aangegeven rollen en status. Bij zijn herinterpretatie van de kula-ring, legt Singh Uberoi (1962) er echter de

---

nadruk op dat sociale status en invloed bij de Trobianders ook kunnen worden verworven. Eens verworven moeten ze daarenboven worden geschraagd of gereproduceerd door prestaties. Dit gebeurt door uitwisselingen. Weelde wordt op die manier omgezet in particularistische en diffuse relaties en allianties, die sociaal prestige en politieke macht verlenen. Op basis van de analyse van Singh Uberoi, kan men de kula-ring als een systeem van patroon-cliënt-relaties beschouwen. Hieruit kan men de belangrijke gevolgtrekking halen, dat patronage eigenlijk een middel kan zijn om materiële weelde of een occasioneel surplus om te zetten in invloed, prestige en macht.

VERWORVENHEID

Het onderscheid tussen een particularistische en diffuse modus van uitwisseling enerzijds en een universalistische en specifieke modus van uitwisseling anderzijds, komt grotendeels overeen met het verschil dat Marx (1973 : 146-154) heeft gelegd tussen 'persoonlijke' en 'zakelijke' afhankelijkheid. Volgens hem is dit verschil van fundamenteel belang, omdat de 'sociale macht' van het medium van uitwisseling slechts kon groeien naarmate de sociale macht van de gemeenschap taande (1973 : 147). Bij het regelen van de uitwisselingen werden de persoonlijke afhankelijkheden en verplichtingen, die in de sociale relaties waren vervat, geleidelijk vervangen door de veralgemening van het vertrouwen in de bindende kracht van het medium van uitwisseling. Marx stelde zich de pre-kapitalistische uitwisseling echter voor op een manier die haar elke zelfstandigheid ontzegt. De sociale transacties werden, volgens Marx, geregeld door de rechten en plichten die verbonden waren aan de rollen en status waarover de leden van de maatschappij waren verdeeld. Volgens deze visie was de uitwisseling dus slechts een epifenomeen van de sociale stratificatie en van het systeem van rollen en status.

De patronage-relatie past niet in deze opvatting. Zij steunt op persoonlijke afhankelijkheden, maar wordt niet beheerd door het maatschappelijke rollen- en statusstelsel; zij stelt een 'verzelfstandiging' van de uitwisseling voor, maar is niet afhankelijk van vertrouwen in een veralgemeend medium van uitwisseling zoals geld. De auteur die het eerst de speciale status van deze relaties vermoedde, was kennelijk Marcel Mauss. Over de primitieve uitwisselingssystemen die hij had samengebracht onder de hoofding 'uitwisseling van geschenken', maar waarvan vele eigenlijk op patronage-relaties steunden, schreef hij : "De uitwisseling van geschenken kan als kenmerkend worden beschouwd voor de samenlevingen die de fase van de 'totale prestaties' (tussen clan en clan, familie en familie) achter zich hebben gelaten, maar die het stadium van het zuivere individuele contract, van de vastgestelde prijzen en het gemeten en gemunte geld nog niet hebben bereikt" (1967 : 45).

De 'verzelfstandiging' van de uitwisseling komt bij patronage tot stand omdat het mogelijk wordt de sociale relaties, en de hun geëigende rechten, plichten en verwachtingen, op een doelgerichte wijze te manipuleren.

Inzake het particularisme en de diffuusheid van de uitwisseling, lijkt patronage treffend op de relaties tussen verwanten. Wat patronage van deze relaties onderscheidt, is het verworven karakter van de rollen van patroon en cliënt. De antropologe Lucy Mair omschreef patronage als "een relatie van afhankelijkheid, die niet steunt op verwantschap, maar in principe uit vrije wil wordt aangegaan" (1961 : 315). Dit aspect van de modus van uitwisseling werd onlangs ook door Spittler (1977 : 59) benadrukt.

In een evolutionair perspectief is de verworvenheid van de relatie m.i. het belangrijkste kenmerk van patronage. Omdat zij dit kenmerk heeft, schept de patroon-cliënt-verhouding belangrijke nieuwe mogelijkheden op het gebied van de samenlevingsstructuratie. Het is daarom interessant het verschil tussen patronage en verwantschapsrelaties verder uit te diepen. Deze vergelijking geeft niet alleen een reliëf aan de specificiteit van patronage, maar werpt ook enig licht op het ontstaan van dit structureringsprincipe en op de sociale mechanismen, die vertrouwen in een dergelijke relatie mogelijk maken.

De antropologie van de rituele of kunstmatige verwantschapsbanden is één van de onderzoekstradities geweest, die tot de studie van patronage hebben geleid. De aandacht voor die banden is gegroeid toen anthropologen de analyse van complexe agrarische samenlevingen hebben aangevat. Daar, meer dan in de primitieve samenlevingen die ze voorheen hadden bestudeerd, troffen zij vele coöperatieve en instrumentele relaties tussen niet-verwanten aan. Opvallend was echter dat de vormgeving en de institutionalisering van deze relaties dikwijls in nabootsing van de bloedverwantschapsbanden geschiedde (Iwao Ishino 1953 : 695). De meeste patronage-relaties, zeker in primitieve en agrarische samenlevingen, kunnen als rituele verwantschapsbanden worden aanzien. Dit is zeer duidelijk het geval voor de compadrazgo-relatie die o.a. in Latijns-Amerika, Spanje, Italië en op de Filippijnen wordt aangetroffen; het geldt eveneens voor de Japanse patroon-cliënt-relatie (Oyabun-Kobun) die door Iwao Ishino (1953) werd beschreven, voor het Indonesische Berah (Jay 1969 : 75) en voor verschillende patronage-relaties in Afrika (Mair 1961; Maquet 1961; La Fontaine 1975 : 83).

De terminologie van het verwantschapssysteem wordt ook dikwijls gebruikt in aanspreektitels tussen patroons en cliënten of om aan buitenstaanders uit te leggen wat de patronage-relatie inhoudt en betekent. Bij de Tutsi en de Huti wordt de patronage-relatie ingewijd met de vraag van de cliënt : "Geef me melk, maak me rijk, wees mijn vader" (Mair 1961 : 321). In centraal Italië (Silverman 1965 : 179) en in Mexico (Friedrich 1965 : 192) wordt de patroon aangesproken als "vader"; over de cliënt wordt gezegd dat het is alsof hij "tot de familie behoort". In Indonesië worden de formele aanspreektitels van de verwantschapsrelaties ook in de patroon-cliënt-verhouding gebruikt (Jay 1969 : 254-255). Ook de rechten en plichten die eigen zijn aan de bloedverwantschap, worden dikwijls tot de relatie tussen de patroon en de cliënt uitgebreid. Dit is opvallend voor de plicht tot bloedwraak, die verschillende Oost-Afrikaanse (Mair 1961) alsook de Europese feodale patroon-cliënt-relatie (Bloch 1961 : 128) kenmerkt. Waar de patronage-verhouding op rituele wijze wordt ingeleid, vindt men soms ook symbolische verwijzingen naar de transitierituelen van het verwantschapssysteem (bv. Iwao Ishino 1953 : 703).

Door het leggen van patronage-relaties worden sociale netwerken en systemen van ruilrelaties opgezet, die de mogelijkheden van het verwantschapssysteem overtreffen. In die zin kan patronage als een sociaal-organisatorische innovatie worden aanzien. Deze vernieuwing is echter niet onproblematisch. In de vorige sectie hebben we gezien hoe deze particularistische en diffuse relaties op vertrouwen steunen. Men moet zich echter afvragen waarin dit vertrouwen wortelt. De veelvuldige verwijzingen naar het normatieve paradigma van de verwantschapsrelaties suggereren een antwoord op deze vraag. De patroon-cliënt-relaties en de daaruit voortvloeiende rechten en plichten, krijgen betekenis en worden voorspelbaar gemaakt, door ze te assimileren met het vertrouwde paradigma van de verwantschapsrelaties. Het proces is m.i. volledig analoog met het leren van het kind dat een nieuw object met een vertrouwd schema assimileert, of met het leren van de wetenschapper die een fenomeen assimileert in een gekend schema van symbolen (7). Deze assimilatie biedt aan de patronage-relatie een aantal verwachtingen die normatief bindbaar zijn gemaakt en die de uitwisseling kunnen reguleren. Dat voor het vervullen

---

van deze functie een beroep wordt gedaan op het normatieve paradigma van de verwantschap hoeft niet te verbazen. Verwantschap wordt, zelfs in maatschappijen met een uiterst zwakke differentiatie van rollen, gebruikt om uitwisselings- en eigendomsrelaties te regelen. De verwijzingen naar dit paradigma blijven ook in de moderne maatschappij belangrijk; er worden dan echter vaak begrippen gebruikt als 'eer', 'vriendschap' en 'loyaliteit', die niet los van het normatieve paradigma van de verwantschap worden begrepen, maar minder schatplichtig zijn aan de terminologie ervan.

De patronage-relaties kunnen ook zelf een grote mate van vertrouwdheid, duidelijkheid en vanzelfsprekendheid verwerven. In dat geval worden verwijzingen naar het normatieve paradigma van de verwantschapsbanden minder belangrijk. De affiniteit en het isomorfisme dat tussen verschillende modellen van sociale relaties kan groeien, wordt mooi geïllustreerd door de volgende Laat-Middeleeuwse beslissing: "In rechtszaken die door ouders worden ingespannen tegen hun zonen, of door zonen tegen hun ouders, dienen de ouders juridisch te worden behandeld alsof het leenheren zijn en hun zonen hun vazallen ..." (Bloch 1961 : 232-233).

Wat vooraf gaat verduidelijkt niet alleen de functie van de verwantschapsterminologie, maar laat ook toe de vraag naar de oorsprong van de patronage-relatie op een betere manier te stellen. Het vernieuwende van de patronage-verhouding heeft vooral betrekking op het gebruik van verwantschapsrelaties, los van het verwantschapssysteem. Het ontstaan van patronage kan natuurlijk niet worden geobserveerd, maar deze manier om de vraag te stellen laat wel toe en aantal plausibele mogelijkheden af te bakenen. Volgens verscheidene antropologen moet de verklaring voor het ontstaan van patronage gezocht worden in de onzekerheid van de omgeving en in de sociale ontreddeiding die kan volgen op plotse en diepgaande veranderingen in deze omgeving (Lemarchand en Legg : 157). Vooral de onzekerheid die het gevolg is van een verstoring van de sociale solidariteit, zou de individuen in een positie plaatsen, waarin de verwantschapsrelaties ontoereikend zijn om in de behoeften te voorzien. Onder dergelijke omstandigheden zouden deze individuen geneigd zijn relaties, van het soort waarmee ze vertrouwd zijn, aan te gaan met niet-verwanten, die over voldoende beveiligings- en verzorgingsmiddelen beschikken. Om gelijkaardige redenen meent Lucy Mair (1961 : 325) dat vooral migranten en vluchtelingen een belangrijke rol hebben kunnen spelen bij de groei van patronage. Deze hypothesen worden bevestigd door de grote frequentie van patronage-relaties in situaties van sociale ontreddeiding en snelle sociale verandering. Zij worden eveneens gesteund door de waarneming van patronage-verhoudingen tussen etnische minderheids- en meerderheidsgroepen en tussen recente immigranten en autochtonen.

Deze verklaring laat echter een belangrijke vraag onbeantwoord. Verstoringen van de omgeving en de daarmee gepaard gaande ontoereikendheid van de verwantschapsrelaties, zijn universele fenomenen waarmee alle samenlevingen af te rekenen krijgen. Indien het ontstaan van patronage volledig door deze maatschappelijk exogene factoren wordt verklaard, heeft men geen uitleg voor de ongelijke betekenis die patronage in verschillende samenlevingen heeft. Het is dan ook waarschijnlijk dat maatschappelijk endogene factoren eveneens een rol moeten spelen. Volgens mij zijn deze vervat in het verwantschapssysteem zelf. Om dit te kunnen aantonen is het echter nodig twee belangrijke kenmerken van verwantschapsbanden nader te belichten.

Het normatieve paradigma van de verwantschapsbanden is richtinggevend, niet determinerend, voor de relaties en uitwisselingen die tot stand komen (cfr. Leach 1967). De relatiepatronen die door het verwantschapssysteem worden afgebakend vormen levende eenheden : binnen de totale set van mogelijke relaties en solidariteitsbanden worden be-

---

paalde sub-sets benadrukt naargelang de behoefte zich daartoe voordoet.

In de Languedoc van de 14e en 15e eeuw, waar het kerngezin reeds sinds geruime tijd de dominante vorm van cohabitatie was, reageert het verwantschapssysteem op de ontvolking en de sociale ontreddeering, door de solidariteitsbanden en het samenwonen van de uitgebreide familie terug te benadrukken (Le Roy Ladurie 1969 : 36-37). Tegelijkertijd kon ook een toename van de verbroedering (*affraymentum*) worden waargenomen. Daarbij verbinden twee of meer broers er zich toe om, na het overlijden van hun vader, gezamenlijk een huishouden te vormen. Deze instelling wordt, vooral vanaf het midden van de 15e eeuw, ook tussen vrienden gebruikt. Ze verwierf een zodanige vertrouwdeheid dat ze ten slotte werd gebruikt om het samenwonen van ouders en kinderen en van man en vrouw, te regelen (*idem* : 39-40). Op het ogenblik dat de demografische en sociale ontreddeering van de Languedoc een einde nemen, verschuift de eenheid van solidariteit en cohabitatie terug naar het kerngezin. Dergelijke manipulaties van het verwantschapssysteem zijn niet uitsluitend zichtbaar over langere historische perioden; zij zijn eigen aan het dagelijkse gebruik van verwantschap.

Als een bedenking bij zijn onderzoek over de Gesu schrijft La Fontaine (1975) dat patronage-relaties moeilijk zichtbaar zijn. Dit is inderdaad niet alleen het geval in culturen waar ze, omwille van hun stigma, met schroom en discretie worden behandeld, maar ook in culturen waar ze formeel erkend zijn, doch besproken worden in termen van het verwantschapsvocabularium. In dit laatste geval zijn ze vaak moeilijk van echte verwantschapsbanden te onderscheiden. Bij de Gesu worden een aantal asymmetrische, particuliere en diffuse relaties voorgesteld als het gevolg van de wederzijdse rechten en plichten tussen de broer van de moeder en de zoon van de zuster. Dergelijke relaties lijken dus rechtstreeks voort te vloeien uit het normatieve paradigma van de verwantschap. Dit was ook de interpretatie van La Fontaine, tot op de dag dat een informant zich liet ontvallen : "Oh ja, een rijk man heeft veel neefjes". Deze kijk op de relatie past niet meer bij de traditionele voorstelling van verwantschapsrelaties. Het is natuurlijk wel zo dat een man verschillende zusters kan hebben en elke zuster verschillende zonen, zodat de senior van de familie een groot aantal potentiële relaties heeft, die hij naar eigen goeddunken kan benadrukken of verwaarlozen (La Fontaine 1975 : 83). Deze relaties, die nog binnen het verwantschapssysteem worden afgebakend, krijgen dus reeds ten dele een verworven karakter. Het verschil tussen een aantal relaties die nog in het verwantschapssysteem plaatsbaar zijn en de patronage-relaties, wordt daardoor uiterst klein. Dit betekent dat men binnen het verwantschapssysteem reeds een ervaringsbodem heeft voor het initiëren van patronage-relaties. In een aantal samenlevingen kan men trouwens waarnemen dat de patronage-netwerken gedeeltelijk uit bloedverwanten en gedeeltelijk uit niet-verwanten zijn samengesteld (Friedrich 1965).

Indien de verwantschapssystemen een leerschool kunnen vormen, waarin men vertrouwd geraakt met patronage-relaties, dan is het duidelijk dat verschillen in deze systemen een endogene verklaring kunnen bieden voor het ontstaan van de relaties. Deze hypothese wordt door verschillende waarnemingen bevestigd. Volgens Wolf (1966) vindt men patronage vooral in maatschappijen waarvan het verwantschapssysteem een grote keuze van potentiële relaties toelaat. Volgens Marc Bloch kwam het vazalschap vooral tot ontwikkeling in gebieden waar het verwantschapssysteem biliniere solidariteitsbanden voorschreef. Aan de Duitse kusten van de Noordzee en in de Keltische districten van Groot-Brittannië, waar uniliniere solidariteitsbanden domineerden, heeft de instelling nooit een hoge vlucht genomen (1961 : 137). Ook Landé heeft erop gewezen dat men patronage vooral vindt in samenlevingen met cognate verwantschapsstructuren (1973 : 119).

Als algemene hypothese kan worden gesteld dat patronage de grootste kans heeft te ontstaan in samenlevingen waarvan het verwantschapssysteem een groot aantal potentiële relaties biedt, waaruit het individu een keuze moet maken. Ongetwijfeld spelen daarnaast ook de omgevingsfactoren een rol. Zij bepalen de mate waarin men binnen de sfeer van de verwantschap zijn behoeften kan bevredigen. De term 'omgevingsfactoren' omvat echter een groot aantal variabelen, zodat het heel moeilijk is hun rol te specificeren.

Een aantal factoren verdienen echter de aandacht, nl. de technologische vooruitgang en de daarmee gepaard gaande verhoging van de productiviteit, die door verscheidene auteurs als exogene variabelen worden gehanteerd om veranderingen in de sociale structuur te verklaren. Volgens Maquet (1961) is de toename van de productiviteit een voorwaarde voor het ontstaan van patronage. Een gelijkaardige stelling vindt men ook bij Lenski (1966 : 142-154, 189-200). Het is echter waarschijnlijk dat men ook hier te maken heeft met een wisselwerking en dat de stabilisering van productiviteitsverhogingen, een verhoging van de accumulatiemogelijkheden en een verandering in de sociale structuur veronderstelt. Zoals Lenski (1966) heeft aangetoond waren verhoogde productiviteit, verhoogde accumulatiemogelijkheden een grotere sociale ongelijkheid in het verleden nauw met elkaar verbonden. De rol die patronage kan spelen bij het mogelijk maken van deze nexus kan mooi geïllustreerd worden aan de hand van een paar scherpzinnige waarnemingen van R.R. Jay (1969).

Het is niet zeldzaam dat een ongelijke verdeling van land tot stand komt in een dorpsamenleving waarvan de cultuur fundamenteel egalitair is gebleven. Het egalitaire karakter van de samenleving kan, langs restricties op de mogelijke uitwisselingen, op verschillende manieren worden ingebouwd. Een mechanisme dat daartoe kan worden gebruikt is de 'exacte reciprociteit', waarbij bv. een halve dag werk voor een halve dag werk wordt geruild. Dit laat toe werkgroepen op de been te brengen, maar legt tevens strakke beperkingen op aan de accumulatie van land en aan de autoriteit die de landeigenaar kan uitoefenen over degenen die zijn veld bewerken. Afwijkingen van de 'exacte reciprociteit' zijn daarenboven meestal duidelijk zichtbaar als krenkingen van het egalitaire ethos. De meeste maatschappijen beschikken immers over een symbolische classificatie van sociale objecten, die hun toelaat de status van een individu te bepalen aan de hand van de prestaties die hij levert of waarvan hij de begunstigde is (8). Iemand die bv. voortdurend werk uitwisselt tegen geld en goederen, wordt doorgaans beschouwd als de bezitter van de laagste status in de uitwisselingsrelatie. De dorpsgemeenschap die door Jay werd geobserveerd, is gekenmerkt door een nadruk op exacte reciprociteit in transacties tussen niet-verwanten en door een scherpe gevoeligheid voor statusverschillen. Dit plaatste de eigenaars van een relatief groter stuk grond voor moeilijke problemen. Jay (1969 : 250-254) nam echter waar dat deze moeilijkheden werden opgelost door de relatie tussen de grondeigenaar en de personen die zijn land bewerkten, te situeren in de symbolische context van de verwantschapsbanden. Deze laatste bieden inderdaad een aantal asymmetrische assen, zoals vader-zoon, seniore verwant-juniore verwant, waarin niet strikt wederkerige uitwisselingen legitiem zijn. Patronage werd daar dus gebruikt om de regel van de exacte reciprociteit te omzeilen. Het is door deze sociaal-organisatorische innovatie dat de systematische accumulatie van land mogelijk wordt.

Dit voorbeeld richt ook de aandacht op een belangrijke functie van patronage, met name de kredietverstrekking. Het verstrekken van krediet berust op vertrouwen en is één van de belangrijke functies van de verwantschapssolidariteit. Patronage maakt het mogelijk deze functie ook in relaties met niet-verwanten te realiseren. Door de kredietverstrekking kunnen vorderings- en uitwisselingsmogelijkheden ontstaan, die de materiële inruilmogelijkheden overtreffen. De patroon die de prestaties van verschillende cliënten aanvaardt,

---

en daardoor patroon-cliënt-relaties aangaat, is niet op gelijk welk ogenblik in staat tot simultane 'terugbetaling'. Het krediet dat hij krijgt, biedt hem echter de mogelijkheid een aantal middelen te combineren (men zou in dit verband van kapitaalgoederen kunnen spreken), waarover hij anders niet zou kunnen beschikken. Deze creatieve combinatie van 'kapitaal' kan mettertijd voldoende productief zijn, om de patroon in staat te stellen een wederdienst te bewijzen aan zijn verschillende cliënten. Of deze laatsten daarbij iets gewonnen hebben blijft een open vraag.

Het antwoord op de vraag wie nu het gelukkigst is, de bosjesmannen wier uitwisseling op reciprociteit steunt, of de moderne Europeaan die bij de herverdeling zweert, impliceert een keuze tussen moeilijk vergelijkbare levensstijlen. In elk geval heeft de kleine stap van verwantschapsrelaties naar patronage-relaties, grote gevolgen voor de samenlevingen die hem zetten. Het is de stap die de weg opent naar individuele accumulatie en die, zoals Marcel Mauss al vermoedde, leidt naar de individuele contracten, de gemonetariseerde markt, de banken en ook naar de volgroeide stratificatiesystemen en de herverdeling door de staat (9). Deze functie geeft ook betekenis aan de opmerking dat de patroon eigenlijk optreedt als een ondernemer (Thoden Van Velzen 1969). Zij geeft bovendien sociologische betekenis aan de observatie dat patroons zich vaak onderscheiden door persoonlijke kenmerken zoals relatiebekwaamheid, sluwheid, overtuigingskracht en organisatietalent (Friedrich 1965 : 264; Buve 1969 : 423). In Zuid-Italië wordt de aan- en afwezigheid van deze kwaliteiten kernachtig uitgedrukt met de termen 'furbo' en 'fesso'.

De kredietverstrekking stelt de patroon niet alleen in staat kapitaalgoederen te combineren; zij laat hem ook toe deze te accumuleren. Hierbij is hij niet afhankelijk van technologische stockagemogelijkheden, omdat hij in feite een symbolisch goed accumuleert, nl. de reputatie dat hij aanspraak kan maken op de diensten van een aantal cliënten en dat hij zijn verplichtingen t.o.v. zijn cliënten naleeft. Deze reputatie gaat enigszins circuleren als een veralgemeen medium van uitwisseling. Zij kan door de patroon worden gebruikt om zijn invloed te schragen. Hetzelfde geldt tot op zekere hoogte voor de cliënt. De reputatie de cliënt te zijn van een machtig patroon, kan ook zijn invloed tegenover personen met minder strategische relaties vergroten. Men heeft hier eigenlijk te maken met de analoog van de geldcreatie, een functie die in de moderne economie door de overheid en de banken wordt vervuld. Zij wordt nog dikwijls met een mengeling van bewondering en ongerustheid bekeken. In werkelijkheid is ze echter al heel oud. Over de Potlach schreef Boas reeds op het einde van de vorige eeuw : "Dit economisch systeem heeft zich dermate ontwikkeld, dat het kapitaal waarover de leden van de stam beschikken, de beschikbare hoeveelheid baargeld ver overtreft" (1898 : 681-682).

Er bestaan natuurlijk grote verschillen tussen de geldcreatie, zoals die door de banken wordt verricht, en de mediumcreatie die langs patronage plaatsgrijpt. Strikt genomen kan men bij patronage niet spreken van fractioneel reserveren, omdat de waarborg, vervat in de 'sociale schuld' van de patroon en de cliënt, niet numereerbaar is. Het is nochtans belangrijk deze analogie te onderkennen en de verschillen die ze aanhangig maakt te expliciteren. Dit stelt ons immers in staat, zowel de mogelijkheden als de beperkingen van patronage in kaart te brengen.

Een eerste beperking, waarop ik reeds eerder heb gewezen, betreft het kleinschalige van de netwerken die door patronage kunnen worden opgezet. Het aantal personen dat kan worden betrokken bij het netwerk van solidariteit, kredietverstrekking en mediacreatie is veel groter dan in samenlevingen die uitsluitend op het gebruik van verwantschapsrelaties zijn aangewezen; het is echter veel kleiner dan bij het gebruik van een universalistische en specifieke modus van uitwisseling. Deze beperking hangt samen met de gebrekkige

---

transfereerbaarheid van het sociaal krediet dat de patroon en de cliënt genieten. Hun reputatie kan hun het leven gemakkelijker maken, maar heeft geen echte bindende kracht, zoals dat bv. het geval is voor geld. Het netwerk kan alleen worden uitgebreid als de patroon nieuwe cliënten aan zich bindt, of als de cliënt op zijn beurt patroon gaat spelen, op basis dus van de vorming van particularistische en diffuse relaties.

Een tweede beperking ligt in de duurzaamheid van het krediet. Aangezien de aanspraken van de patroons en de cliënt niet transfereerbaar zijn, en daarenboven een diffuus karakter hebben, d.w.z. onderhevig zijn aan een brede waaier van behoeften, zullen ze meestal op korte termijn in concrete materiële prestaties worden omgezet. De patroon bevindt zich dus zowat in de situatie van een bank waar de totale deposito's geregeld in hun tegenwaarde aan edel metaal of producten, zouden worden opgevraagd. Faalt de patroon of de cliënt dan wordt hun totale relatie meestal verbroken. Deze beperking geeft in het geval van politiek patronage dikwijls aanleiding tot instabiliteit. Het politieke mandaat van de patroon steunt immers op de belofte van een particuliere wederdienst. Dit leidt niet alleen tot gezwollen overheidsbudgetten, maar ook tot politieke faillissementen en massale verschuivingen van het politiek cliënteel (zie voetnoot 5).

AFFECTIVITEIT VERSUS INSTRUMENTALITEIT

Alhoewel het merendeel van de auteurs het instrumentele karakter van de patronage-relatie benadrukken, zijn er toch een paar sociologen die deze laatste als affectief bestempelen (bv. Lemarchand en Legg 1972 : 151; La Fontaine 1975 : 278-279). Het lijkt geen twijfel dat de patronage-verhouding instrumenteel is, in die zin dat ze wordt aangegaan in het kader van een strategie gericht op het bereiken van bepaalde doelen en het combineren van 'kapitaalgoederen'. Ongeveer alle case-studies bevestigen deze indruk. Instrumentaliteit primeert trouwens eveneens bij de uitwisseling van geschenken en bij de kula-ring (Singh Uberoi 1962). Desondanks zijn er patronage-relaties die ongeacht hun gevolgen, een voorwerp van bevrediging vormen (La Fontaine 1975 : 278-279; Brain 1977 : 46).

Voor deze vaststellingen zijn twee soorten van verklaringen mogelijk :

1. de patroon-variabele 'affectief/instrumenteel' heeft geen discriminerende waarde m.b.t. patronage;
2. deze variabele is ongeschikt voor vergelijkend onderzoek en te rechtstreeks betrokken op moderne Westerse waarden.

Het adjectief 'instrumenteel' wordt dikwijls gebruikt om patronage-relaties van vriendschapsbanden te onderscheiden. Vriendschap staat dan model voor een relatie waarin affectiviteit primeert. Brain (1977) betoogt dat deze tegenstelling tussen vriendschap en instrumentaliteit, specifiek is voor de moderne Westerse cultuur. Onze moderne gevoeligheid associeert vriendschap met het informele, met de afwezigheid van reglementeringen en ritueel en met verregaande belangeloosheid. Het initiëren van vriendschapsbanden met bijbedoelingen is misschien geen zeldzaamheid, maar het wordt toch verondersteld een basis te zijn voor wroeging. Volgens Brain zijn sociale voorbestemdheid, ritueel, formele bevestiging en uitdrukkelijke instrumentele oriëntaties echter erkende aspecten van de vriendschap in verscheidene culturen. Zij geven dan geen aanleiding tot wroeging, dubbelzinnigheid of bevraging van de authenticiteit van de relatie. Als 'vriendschap' een dergelijke betekenis heeft, is het mogelijk patronage-relaties onomwonden als vriendschapsbanden te beleven. Brain meent dat dit o.a. het geval is voor de relaties tussen de Saraktzani herders en de Griekse notabelen, relaties die uitvoering door Campbell

---

(1964) werden beschreven. In het licht van deze stelling lijkt ook de term 'lopsided friendship', die af en toe door Eric Wolf wordt gebruikt om patronage-relaties aan te duiden, niet zo slecht gekozen. Indien Brain gelijk heeft, en zijn argumentatie is even plausibel als elegant, dan vat de patroon-variabele 'affectief/instrumenteel' wel belangrijke verschillen in onze hedendaagse waarde-oriëntaties, maar kan hij niet worden gebruikt op een brede vergelijkende schaal.

Dit betekent echter niet dat de variatie op deze dimensie een louter individuele of toeval-ige aangelegenheid is. Het is natuurlijk zo dat een patronage-relatie tot een vriendschaps-band kan uitgroeien. In het algemeen is langdurig persoonlijk contact trouwens bevorder-lijk voor het naleven van verplichtingen en het bestendigen van een relatie (Weinstein et. al. 1969). De omgevende cultuur kan echter ook op een meer systematische wijze invloed uitoefenen op de mate waarin patronage-relaties een affectief karakter kunnen verwerven. Het lijkt gemakkelijker affectieve overwegingen bij deze relaties te betrekken, in samen-levingen en situaties waar patronage een legitieme modus van uitwisseling is. La Fontaine (1975 : 78-79) stelt als hypothese dat patronage-relaties stabielere zullen zijn in situaties waarin ze formeel worden bevestigd. Volgens hem stimuleert een dergelijke erkenning een affectieve oriëntatie, die het dan weer gemakkelijker maakt meningsverschillen en moei-lijkheden te overwinteren. Aangezien we geen gegevens hebben over de duur van individuele patroon-cliënt-relaties in verschillende culturen, kan deze hypothese niet worden getoetst. De plausibiliteit ervan komt enigszins op de helling te staan door de herhaalde vaststelling dat, in samenlevingen waar de relatie formeel wordt erkend, het voortbestaan ervan toch uitdrukkelijk aan de instrumentele uitwisselingen wordt gekoppeld. Bij zijn studie over de economische ontwikkeling van een Filippijns vissersdorp, waar de patronage-relaties worden erkend en universalistische en specifieke uitwisselingen minder gewaardeerd worden, stelde Szanton vast dat de patronage-verhoudingen gemakkelijk werden verbroken als de gedane beloften niet werden nageleefd (1971 : 82-86). In Thailand komt Van Roy tot dezelfde vaststelling (1970 : 96-98). Bovendien zijn er culturen die uitdrukkelijk twee soorten van vriendschap onderscheiden : een affectieve en een instrumentele (Galt 1974). In onze eigen cultuur ten slotte, verhindert de normatieve contradictie tussen vriendschap en instrumentaliteit niet dat patronage-relaties als vriendschapsbanden worden voorge-steld of dat prestaties worden gesolliciteerd in naam van de vriendschap.

Het verschil tussen formele en informele relaties valt dus zeker niet samen met het verschil tussen affectieve en instrumentele relaties. Men kan hooguit stellen dat informeel patro-nage waarschijnlijk in grotere mate afhankelijk is van een collusie van belangen. Het begrip 'vriendschap' en de referenties naar een affectieve relatie, kunnen daarbij gebruikt worden ter legitimering van de verhouding. Naar buiten toe kunnen ze de relatie aanvaard-baar doen lijken; tussen de patroon en de cliënt kunnen ze gebruikt worden om prestaties te solliciteren en verwachtingen te schragen. 'Vriendschap' kan voor patronage dus een functie vervullen, die gelijkaardig is aan die van het normatieve paradigma van de verwant-schapsbanden.

'Vriendschap', als normatief paradigma voor een relatie, en patronage, als een modus van uitwisseling, staan echter in een relatie van wederzijdse beïnvloeding. De opvatting over vriendschap, die in een bepaalde cultuur bestaat, is afhankelijk van de rol die wordt toegekend aan patronage bij het regelen van de maatschappelijke uitwisselingen. De sociale en economische ontwikkelingen die het domein van de patronage-relaties hebben afgebakend, hebben eveneens het domein van de vriendschap omschreven. Als patronage normatief of wettelijk wordt afgekeurd voor het regelen van bepaalde uitwisselingen, dan moeten ook de aanspraken die kunnen gemaakt worden in naam van de verwantschap of de vriendschap, worden ingedijkt. In de geschiedenis van de vriendschap moest er dus wel

---

een ogenblik komen waarop deze haar absoluut karakter, dat kenmerkend was voor de Middeleeuwse- en Renaissance-idealen, moest verliezen. Deze ontwikkeling, die samenvalt met de moralisering van relaties met vreemden, werd voor Europa door Benjamin Nelson beschreven : "It is the tragedy of moral history that the expansion of the area of the moral community has ordinarily been gained through the sacrifice of intensity of the moral bond, or, ... that all men have been becoming brothers by becoming equally others" (1969 : 136). Indien de absolute opvatting van de vriendschap, samen met de exclusieve bloedverwantschapssolidariteit, door de moderne moralisten werd bekritiseerd, dan was dat precies omdat ook zij in de weg stond van een universele moraal. Nelson wijst erop dat deze filosofische kritiek in goede aarde viel bij de opkomende klasse van handelaars en ondernemers. Voor hen waren de aanspraken op kredietverlening, op diffuse prestaties en op de verwaarlozing van preciese waardecriteria, die eigen zijn aan de patronage-relaties en in naam van de vriendschap werden gemaakt, bronnen van irrationaliteit en van moeilijkheden. Indien men in sommige culturen geen tegenstelling ziet tussen affectiviteit en instrumentaliteit, dan is dit omdat het domein van de patronage-relaties nog niet is afgebakend. Waar patronage-relaties worden afgekeurd voor het vervullen van bepaalde uitwisselingen, komt deze contradictie wel tot stand. De modus van uitwisseling is in beide gevallen echter dezelfde.

ASYMMETRIE

Vele auteurs beschouwen ook het asymmetrische karakter van de relatie als een belangrijk kenmerk van patronage (o.a. Maquet 1961; Silverman 1965; Boissevain 1969; Breman 1969; Buve 1969; Huizer 1969; Lemieux 1970; Powell 1970; Wertheim 1972 : 321; La Fontaine 1975; Spittler 1977).

Volgens deze auteurs snijdt de patroon-cliënt-relatie dwars door de scheidlijn van klassen en standen heen. Een groot gedeelte van het onderzoek over patronage werd trouwens gemotiveerd door de vaststelling dat deze verticale relaties in de weg staan van coöperatie tussen leden van dezelfde sociale klasse. Wertheim bv. begint zijn behandeling van patronage met de vraag : "Waarom komen dan in de meeste gevallen de mensen toch niet in opstand ?" (1972 : 320). Gerd Spittler meent dat patronage een verklaring biedt voor het schijnbaar paradoxale samengaan van grote sociale ongelijkheid en zwak klassebewustzijn (1977 : 57). In situaties die beheerst worden door patronage is vooral de machteloze aangewezen op het vinden van een goede, rijke en/of machtige patroon. De competitie voor deze patronen en de prestaties die zij solliciteren, zijn doorgaans niet bevorderlijk voor de samenwerking en het vertrouwen tussen status-gelijken (Lepsius 1965). Gezien de uitbuiting die daardoor mogelijk is hoeft de grote belangstelling voor dit aspect van patronage ons niet te verbazen. In deze nadruk op het asymmetrische karakter van de relatie schuilt nochtans een grote vaagheid. Ik meen zelfs te kunnen stellen dat deze nadruk een beter inzicht in de relatie tussen de modus van uitwisseling en de structuratie van sociale ongelijkheid, verhindert.

Bij formeel patronage wordt het asymmetrische karakter van de relatie dikwijls uitdrukkelijk erkend. Dit is o.a. het geval wanneer de patronage-relatie wordt opgezet naar het model van een asymmetrische verwantschapsrelatie, zoals 'vader-zoon' (bv. Jay 1969). Soms wordt trouwens een onderscheid gemaakt tussen symmetrische en asymmetrische rituele verwantschapsbanden. De eerste gebruiken dan bv. het 'broer-broer'-model, de tweede het 'vader-zoon'-model, (bv. Iwao Ishino 1953). Patronage-relaties met een gefor-

---

maliseerd asymmetrisch karakter vindt men ook in maatschappijen met een strak gestructureerd, kaste-achtig stratificatiesysteem. Dit is o.a. het geval voor de Jajmani-relatie in de Hindu-cultuur en voor de Buhaki-relatie die in Ruanda tussen de aristocratische Tutsi en de Hutu wordt aangegaan (Maquet 1961).

In vele agrarische, transitoire en industriële samenlevingen, wordt de asymmetrie van de relatie echter niet formeel erkend. Daarom definiëren de meeste auteurs het asymmetrische karakter van de relatie in termen van status-verschillen. Zij laten daarbij in het midden of deze door de centrale waarde-oriënteringen worden erkend of in de dagelijkse gedragscodes op een symbolische wijze tot uitdrukking komen (bv. Silverman 1965; Powell 1970). Van 'status-verschillen' is het slechts een kleine stap naar de objectieve criteria die een zakelijke ongelijkheid uitdrukken. Huizer (1969) en Buve (1969) spreken van ongelijkheden in eigendom en in kapitaal, die ze als basis van het asymmetrische karakter van de patronage-relatie beschouwen. Boissevain (1969) gaat nog iets verder in deze richting. Hij verdedigt de eerder informatie-arme stelling dat het asymmetrische karakter van de verhouding niet zozeer een kwestie is van een verschil in status, dan wel van een verschil in macht. Daarbij rijst natuurlijk de vraag, waarop deze ongelijkheid van macht steunt. In dat verband spreken Lemieux (1970) en Lemarchand en Legg (1972) over een ongelijke verdeling van middelen (resources). Zij werken die idee echter niet verder uit.

Het blijkt moeilijk om, behalve in de gevallen waar deze formeel wordt erkend, een duidelijke betekenis te geven aan het asymmetrische karakter van de relatie. Deze moeilijkheden vloeien m.i. voort uit de neiging om de sociale ongelijkheid te benaderen als een extern gegeven. De meeste auteurs gaan ervan uit dat de sociale ongelijkheid voorgestructureerd is en dat de patronage-relatie slechts een individuele poging is om zich aan deze situatie aan te passen. Deze stelling is verkeerd.

In maatschappijen die gekenmerkt worden door een betrekkelijk grote gelijkheid en door de afwezigheid van een strak gestructureerde en erfelijk heersende klasse, kan patronage worden gebruikt om prestige, macht en invloed te winnen. In die gevallen worden patronage-relaties gebruikt om een eerder toevallig surplus om te zetten in een accumuleerbaar medium (zie bv. Steward 1938; Singh Uberoi 1962; Lenski 1965 : 96-101; Harris 1974 : 116-119). De sociale ongelijkheden zijn in deze situaties niet, of slechts in geringe mate, voorgestructureerd. Het is de patronage-modus van uitwisseling die de belangrijke ongelijkheden, in macht, prestige en invloed, mogelijk maakt en structureert. In wat men de "fylogense van structureringsprincipes" zou kunnen noemen, verschijnen de staat en de strak gestructureerde ongelijkheden trouwens eerder als gevolgen, dan als oorzaken van patronage (10).

De rol die patronage kan spelen bij het structureren van ongelijkheden, wordt over het hoofd gezien als de relatie uitsluitend benaderd wordt als een gevolg van voorgestructureerde ongelijkheden. Het heeft dus zeker geen zin in te gaan op het voorstel van La Fontaine (1975 : 279-282), en het begrip patronage te reserveren voor relaties met een geformaliseerd asymmetrisch karakter. Trouwens, als men het begrip 'patronage' wil gebruiken om de mechanismen van sociale integratie en structuratie te bestuderen, heeft het geen zin de asymmetrie in de definitie op te nemen.

Het karakter van de transacties en hun gevolgen voor de maatschappij zijn de belangwekkende fenomenen. Indien men deze begripsmatig op een duidelijke wijze kan uitdrukken, dan doet het er weinig toe welke naam men aan de relatie geeft. 'Patronage', 'cliëntelisme' en 'patroon-cliënt-relatie' zijn de erfenis uit de beginstadiën van deze onderzoekstraditie. Omwille van hun gangbaarheid kan men ze ook best blijven gebruiken. Dat

---

betekent echter niet dat men op zoek moet gaan naar de mogelijke diepere betekenis die achter deze eerder toevallig gekozen termen schuil zou gaan. Men moet zich, m.a.w., niet bij elke patronage-relatie afvragen wie nu de 'ondergeschikte cliënt' is.

Dit wordt bv. duidelijk geïllustreerd door het artikel van Lemarchand en Legg (1972). Deze auteurs leggen een grote nadruk op het asymmetrische karakter van de patronage-relatie. Ze komen echter voor moeilijkheden te staan als ze fenomenen zoals de politieke machinerie in de U.S.A., het Engelse 'establishment', de rol van vriendschap en verwantschap in de Japanse politiek en het Italiaanse cliëntelisme onder de loep nemen. "We moeten toegeven", schrijven ze dan, "dat de grote mate van status-gelijkheid tussen de participanten aan deze relaties, het moeilijk maakt de rollen van patroon en cliënt te onderscheiden. Het karakter van deze transacties, en hun gevolgen voor de maatschappij, wijzen er echter op dat het hier gaat om relaties van politiek cliëntilisme" (1972 : 169).

De moeilijkheid om in vele gevallen de asymmetrische rollen te onderscheiden, stelt zich overigens niet alleen in geïndustrialiseerde samenlevingen. Van de persoon die in een primitieve samenleving begint met het vragen van hulp, eerst aan zijn vrouw en kinderen, dan aan zijn verwanten, ten slotte aan zijn vrienden, en daarvoor de patronage-modus van uitwisseling gebruikt, kan niet altijd meteen gezegd worden of hij nu patroon of cliënt is in de verschillende relaties die hij aangaat. Zelfs zijn directe omgeving zal slechts na een tijdje waarnemen en wikken en wegen, zijn kansen schatten. Indien zij zijn kansen hoog aanslaan dan zullen de vrienden en de verwanten een ernstige inspanning doen om aan de vragen van de strever tegemoet te komen. Zij kunnen dan immers verwachten de schuldeisers te worden van een machtig en invloedrijk man. Deze schets, ontleend aan een beschrijving van sociale mobiliteit op de Solomon Eilanden (Harris 1974 : 116-118), had even goed uit een aantal moderne organisaties kunnen komen. Het is de modus van uitwisseling die moet omschreven worden en deze kan ook tussen status-gelijken worden gebruikt. Van het gebruik zelf zal gedeeltelijk afhangen wie de rollen van patroon of cliënt zal vervullen. Dit betekent echter niet dat asymmetrie en sociale ongelijkheid niet op een systematische wijze bij patronage betrokken zijn. Het spreekt vanzelf dat de verdeling van sociale objecten een invloed zal hebben op de kansen om de rol van patroon in bepaalde relaties te vervullen. Dit is echter een empirische relatie, niet een kwestie van definitie. Deze samenhang kan trouwens op twee verschillende niveaus worden beschreven. Op het ene niveau kan hij worden gezien in termen van de verhouding tussen het bezit (de status of macht) van de patroon en de cliënt. Op het andere niveau kan men de samenhang onderzoeken tussen de modus van uitwisseling en de capaciteit om productiemiddelen te controleren.

In de bestaande literatuur gaat de aandacht uitsluitend naar de samenhang die zichtbaar is op het eerste niveau. Deze oriëntatie steunt op de vaststelling dat de meeste patronage-relaties personen van ongelijke status verbinden. De hoge frequentie van asymmetrische patronage-relaties laat zich verklaren door het feit dat zij vooral gebruikt worden om verschillende kapitaalgoederen te combineren. Eén belangrijk element is altijd arbeidswerk, militaire dienst, fysische aanwezigheid, kortom, de fysische, cognitieve en affectieve capaciteiten van de persoon en de persoonlijkheid. Het andere element zijn kapitaalgoederen, in de ruimste betekenis die we aan deze term kunnen geven. Voor wie over kapitaalgoederen beschikt is het rationeel om arbeid in het patronage-netwerk te betrekken. Wie slechts over arbeid beschikt is aangewezen op het zoeken naar relaties met personen die strategische middelen controleren. Dit is de reden waarom zoveel patronage-relaties een asymmetrisch karakter hebben. Deze associatie tussen patronage en stratificatie kan slechts doorbroken worden als de gezochte sociale objecten op een andere manier dan door het opbouwen van een particularistische en diffuse relatie kunnen bekomen worden,

---

of als de controle van de kapitaalgoederen in handen is van personen die gedifferentieerde maar niet-gehiërarchiseerde posities innemen.

Het tweede niveau waarop de relatie tussen patronage en stratificatie kan worden geanalyseerd, is dat van het verband tussen de modus van uitwisseling en de capaciteit om productiemiddelen te controleren. Dit verband vindt zijn oorsprong in de mogelijkheden van kredietverstrekking en accumulatie, die door patronage worden geboden. Het zijn de aanspraken die een persoon kan maken op basis van zijn geaccumuleerd sociaal krediet, die de mogelijkheid scheppen diverse kapitaalgoederen te combineren en een productieproces te controleren. De bindende kracht van deze aanspraken kan, zoals we in de vorige secties hebben gezien, gegrond zijn in de gemanipuleerde paradigma's (verwantschap, vriendschap, eer, e.d.) en in de collusie van belangen. Het is echter de bindende kracht van het geaccumuleerde sociale krediet, dat aan de basis ligt van de relatie tussen patronage en stratificatie.

BESLUIT

Relaties die particularistisch, diffuus en verworven zijn, kunnen als patronage-relaties worden beschouwd. Dat is, bondig samengevat, de conclusie van dit artikel.

Uit wat voorafging is gebleken dat patronage m.b.t. deze drie patroon-variabelen een specifieke positie inneemt. Alleen de variabele 'affectief/instrumenteel' bleek geen discriminerende waarde te hebben. Dit werd toegeschreven aan het feit dat affectiviteit en instrumentaliteit slechts tegengestelde oriëntaties zijn geworden in het moderne waardenpatroon, dit ten gevolge van de parallelle circumscriptie van de patronagerelaties, de vriendschap en de affectiviteit.

Daarnaast werd ook nagegaan of de patroon-variabelen volstaan voor een duidelijke begripsvorming. Voor een aantal in de literatuur geregistreerde kenmerken — gebrek aan isoleerbaarheid van de transacties, afwezigheid van preciese waarde criteria en van geld als medium van uitwisseling, persoonlijk karakter van de relaties — kon worden aangetoond dat ze eigenlijk gevolgen zijn van de eigenschappen die met de patroon-variabelen worden uitgedrukt. Er bleek slechts één eigenschap te zijn die aan de patroon-variabelen ontsnapt, en die door meerdere auteurs wordt beschouwd als een constitutief element van patronage, nl. de asymmetrie. In de laatste sectie van dit artikel werd echter aangetoond dat het vruchtbaarder is de relatie tussen de patronage-modus van uitwisseling en het asymmetrische van de relaties te behandelen als een empirische, i.p.v. een bij definitie bepaalde samenhang.

Om een bestaansreden te hebben, moet een begrippenschema echter méér kunnen dan de eigenschappen uitdrukken, die ook op een andere manier kunnen worden beschreven. Een eerste voordeel van het hier voorgestelde schema is dat het drie dimensies biedt, waarmee een klasse van relaties duidelijk kan worden afgebakend. Elk van deze dimensies vormt in feite een variabele eigenschap, zodat ze samen een ruimte overspannen, waarin verschillende modi van uitwisseling kunnen gesitueerd en van mekaar onderscheiden worden. Deze drie dimensies zijn daarenboven gebaseerd op een theoretische traditie, waarop de studie van de patronage-relaties kan steunen. Het is waarschijnlijk dat de verschillen die door de patroon-variabelen worden belicht, verklarende kracht hebben m.b.t. de voorwaarden waaronder deze modus van uitwisseling voorkomt en de gevolgen van het gebruik ervan. Deze begripsvorming legt m.a.w. de basis voor een empirische, vergelijkende studie

---

van de verschillende modi van uitwisseling. Het is deze studie die zal moeten uitwijzen of het hier voorgestelde begrippenschema nuttig is, en of de oorzaken, eigenschappen en gevolgen van patronage, die in de literatuur worden voorgesteld, bevestigd worden.

Particularistische, diffuse en verworven relaties dekken een zeer ruime klasse van uitwisselingen. Meerdere auteurs verkiezen een vedere specificatie van de definitie. Zij beschouwen dan als patronage-banden de relaties die ook nog een formele bevestiging krijgen, of asymmetrisch zijn, of betrekking hebben op de uitwisseling van overheidsgoederen, of een uitgesproken instrumenteel karakter hebben of onwettelijk worden geacht, enz... De beslissing een ruimere of engere definitie te aanvaarden is niet een louter terminologische aangelegenheid. Deze verschillende kenmerken dragen m.i. niet bij tot het karakteriseren van de modus van uitwisseling zelf. Wel maken ze een verder onderscheid van patronage-relaties mogelijk. Zij kunnen dan ook worden gebruikt om sub-types te onderscheiden. Dergelijke sub-types zijn echter slechts nuttig indien ze bijdragen tot de theorievorming over de oorzaken en de gevolgen van patronage. Daarom lijkt het me beter ze slechts in te voeren nadat een aantal algemene eigenschappen van de patronage-modus van uitwisseling beter gekend zijn.

Mark ELCHARDUS

SAMENVATTING

Het doel van dit artikel is het begrip 'patronage-relaties' te verduidelijken. Er wordt daarbij gesteld dat deze kunnen worden gekarakteriseerd als particularistisch, diffuus en verworven. Verscheidene andere geregistreerde eigenschappen, blijken uit deze drie kenmerken voort te vloeien. Deze karakterisering laat bovendien toe :

1. een onderscheid te maken tussen een sociale relatie als een modus van uitwisseling en een sociale relatie als een normatief paradigma, en de onderlinge afhankelijkheid hiervan te bestuderen;
2. het ontstaan van patronage te relateren aan factoren endogeen aan het verwantschapssysteem;
3. de rol van patronage te belichten in de structuratie van sociale ongelijkheid.

Dit artikel vormt een inleiding tot een analyse van het voorkomen, de evolutie en de huidige rol van patronage als modus van uitwisseling.

ABSTRACT

The purpose of this article is to clarify the notion of 'patronage relations'. It is argued that these can be characterized as particularistic, diffuse and achieved. Many other recorded traits seem to follow from these three properties. This characterization furthermore allows to :

1. distinguish between the relationship as a mode of exchange and as a normative paradigm, and to study their interdependence;
2. trace the origin of patronage to factors endogenous to the kinship system;
3. highlight the role of patronage in the structuration of social inequality.

This article is intended as an introduction to a subsequent analysis of the incidence, evolution, and contemporary role of patronage as a mode of exchange.

NOTEN

De gepubliceerde literatuur waaraan dit artikel schatplichtig is, wordt in de bibliografie vermeld. In gesprekken en in commentaren op een voorlopige versie van deze tekst, heb ik echter eveneens veel nuttige suggesties gekregen van Peter Evans, Daniëlle Janssen, Talcott Parsons, Dietrich Rueschemeyer en Mark Shields. Hun aandeel is groter dan wat uit de literatuurwijzingen blijkt.

1. Het was dank zij deze begripsmatige ontwikkeling dat de waarnemer zich kon emanciperen van de betekenissen die uitdrukkelijk door de maatschappij worden aangereikt. Zij ligt aan de basis van de uitbreiding van het domein, die in de inleiding werd beschreven.

2. Reeds in 1969 heeft Professor Ellemers voorgesteld de patroon-variabelen van Parsons te gebruiken om patronage-relaties te kenmerken (1969 : 434-435). Er zijn echter belangrijke verschillen tussen de specificatie die in de onderhavige tekst wordt uitgewerkt en de suggesties die Ellemers in 1969 formuleerde.
3. Terwijl dit de algemene verwachting blijkt te zijn, gebeurt het natuurlijk wel dat concrete patroon-cliënt-relaties de krenking van wederzijdse verwachtingen overleven.
4. In een gesprek over deze materie legde wijlen Professor Parsons een grote nadruk op deze analogie.
5. Het is niet mogelijk deze stellingen uit te werken binnen het bestek van dit artikel. Ik beperk me dan ook tot een aantal verwijzingen naar auteurs die één of ander van deze gevolgen hebben besproken : Landé (1965); Wolf (1969 : 16); Wertheim (1972 : 334-348); Schmidt (1974); Padioleau (1975) en Graziano (1977).
6. De 'kula'-ring is een uitwisselingssysteem dat tussen 1915 en 1918 door Bronislaw Malinowski werd geobserveerd op de Trobriand Eilanden van het Australische Nieuw Guinea en dat door hem werd beschreven in de 'Argonauts of the Western Pacific' (1932). Bij de transacties tussen de verschillende eilanden worden ceremoniële objecten uitgewisseld. Tussen de ruilpartners ontstaan particularistische relaties die ook uitwisselingen van diverse utilitaire objecten mogelijk maken. Het verwerven, accumuleren en 'ten geschenke geven' van de ceremoniële voorwerpen is dus eigenlijk een middel om strategische allianties en relaties op te bouwen.
7. Het begrip 'assimilatie' wordt hier gebruikt in de betekenis die Piaget eraan geeft (1972 : 73-77). Op het niveau van het individuele leren omschrijft hij het als "... een uitbreiding van het domein waarop een vertrouwd schema wordt toegepast" (idem : 74). Dit begrip kan m.i. ook bij de studie van sociale verandering worden gebruikt. Het sociaal leerproces dat tot stand komt door een gekend schema op nieuwe objecten toe te passen, of door het gebruik van gekende paradigma's te veralgemenen, kan dan functioneren als een motor van maatschappelijke evolutie.
8. In onze eigen maatschappij vinden we eveneens dergelijke classificaties. Men denke slechts aan het beroepsprestige. Ook bij de keuze van gepaste geschenken spelen deze classificaties een rol. Men geeft bv. geen kledingstukken ten geschenke, tenzij aan intieme relaties of aan personen die op liefdadigheid zijn aangewezen.
9. Hier kan ook worden verwezen naar het levendige stukje van Marvin Harris over de 'Potlach' (1974 : 111-130).
10. Deze stelling kan hier niet worden uitgewerkt, een literatuurverwijzing moet volstaan : Henner Hess (1977).

BIBLIOGRAFIE

- AMIZANDE, R. Breaking the Chain of Dependency : From Patronage to Class Politics, Toulouse, France 1830-1872. *Journal of Urban History*, 3, 4 (1977) : 485-506.
- ANDERSON, B. en J.D. COCKROFT, Control and Cooptation in Mexican Politics. *International Journal of Comparative Sociology*, 7, 1-2 (1966) : 2-28.
- BEIDELMAN, T.O. A Comparative Analysis of the Jajmani System. Locust Valey, New York : *Monograph of the Association for Asian Studies*, 1959.
- BELSHAW, C.S. *Traditional Exchange and Modern Markets*. Englewood Cliffs, N.J. : Prentice Hall, 1965.
- BLOCH, M. *Feudal Society*. Chicago : The University of Chicago Press, 1961.
- BOISSEVAIN, J. Patrons as Brokers. *Sociologische Gids*, 16, 6 (1969) : 379-386.
- BRAIN, R. *Friends and Lovers*. Albans : Paladin, 1977.
- BREMAN, J.C. Veranderingen in de betrekkingen tussen landheren en landarbeiders in Zuid-Gujarat, India. *Sociologische Gids*, 16, 6 (1969) : 395-402.
- BUVE, R. Patronage op het Mexicaanse platteland. *Sociologische Gids*, 16, 6 (1969) : 419-432.
- CAMPBELL, J. *Honour, Family and Patronage : A Study of Institutions, and Moral Values in a Greek Mountain Community*. Oxford : Oxford University Press, 1964.
- COENJAARTS, H. Cultuur in de greep van de C.V.P. In, H. Coenjaarts et. al. (eds.) *De C.V.P.-staat*. Berchem : EPO, 1979 : 143-176.
- COTLER, J. The Mechanismus of Internal Domination and Change in Peru. In, I.L. Horowitz (ed.) *Masses in Latin America*. New York : Oxford University Press, 1970.
- ELCHARDUS, M. Bureaucratisch patronage en etno-linguïsme. *Res Publica*, 20, 1 (1978) : 141-165.
- ELLEMERS, J.E. Patronage in sociologisch perspectief. *Sociologische Gids*, 16, 6 (1969) : 432-440.
- FRIEDRICH, P. A Mexican Cacicazgo. *Ethnology*, 4, 2 (1965) : 190-209.
- GALJART, B. Class and Following in Rural Brazil. *America Latina*, 7, 3 (1965) : 3-24.
- GALJART, B. Old Patrons and New. Some notes on the Consequences of Patronage for Local Development Projects. *Sociologica Ruralis*, 7, 4 (1967) : 335-346.
- GALJART, B. Patronage als integratiemechanisme in Latijns-Amerika. *Sociologische Gids*, 16, 6 (1969) : 402-410.

- GALT, A.H. Rethinking Patron-Client Relationships : The Real System and the Official System in Southern Italy. *Anthropological Quarterly*, 47, 2 (1974) : 182-202.
- GRAZIANO, L. Patron-Client Relationships in Southern Italy. *European Journal of Political Research*, 1 (1973) : 3-34.
- GRAZIANO, L. La Crise d'un Régime Libéral-Démocratique : L'Italie. *Revue Française de Sociologie*, 27, 2 (1977) : 259-89.
- HARRIS, H. *Cows, Pigs, Wars and Witches*. New York : Random House, 1974.
- HESS, H. Die Entstehung Zentraler Herrschaftsinstanzen durch die Bildung Klientelärer gevelgschaft. *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*, 29, 4 (1977) : 762-78.
- HUIZER, G. The Role of Patronage in Peasant Political Struggle in Latin America. *Sociologische Gids*, 16, 6 (1969) : 411-19.
- IWAO ISHINO The Oyabun-Kobun : A Japanese Ritual Kinship Institution. *American Anthropologist*, 55, 5, 1 : 695-707.
- JAY, R.R. *Javanese Villagers : Social Relations in Rural Modjokuto*. Cambridge, Mas. : M.I.T. Press, 1969.
- LA FONTAINE, J.S. The Mother's Brother as Patron. *European Journal of Sociology*, 16, 1 (1975) : 76-92.
- LANDE, C.H. *Leaders, Factions and Parties : The Structure of Philippine Politics*. New Haven : Yale University Press, 1965.
- LANDE, C.H. Networks and Groups in Southeast Asia : Some Observations on the Group Theory of Politics. *American Political Science Review*, 68, 1 (1973) : 103-127.
- LA PALOMBARA, J. *Interest Groups in Italian Politics*. Princeton : Princeton University Press, 1964.
- LEACH, E.R. *Pul Eliya, a Village in Ceylon : A Study of Land Tenure and Kinship*. Cambridge : Cambridge University Press, 1967.
- LEE, D. *Freedom and Culture*. Englewood Cliffs, N.J. : Prentice Hall, 1959.
- LEMARCHAND, R. en K. LEGG. Political Clientism and Development. A Preliminary Analysis. *Comparative Politics*, 4, 2 (1972) : 149-78.
- LEMIEUX, V. Le patronage politique dans l'île d'Orléans. *L'Homme, Revue Française d'Anthropologie*, avril-juin, 1970 : 22-44.
- LENSKI, G. *Power and Privilege. A Theory of Social Stratification*. New York : McGraw-Hill, 1966.
- LEPSIUS, M.K. Immobilismus : Das System der Sozialer Stagnatio in Suditalien. *Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik*, 177 (1965) : 304-342.
- LE ROY LADURIE, E. *Les paysans de Languedoc*, Paris : Flammarion, 1969.
- MAIR, L. Clientship in East-Africa. *Cahier d'Etudes Africain*, 2, 2 (1961) : 315-26.
- MALINOWSKI, B. *Argonauts of the Western Pacific*. London : Routledge and Kegan Paul, 1932.
- MAQUET, J.J. *The Premise of Inequality in Ruanda*. Oxford : International African Institute, 1961.
- MARX, K. *Grundrisse*. New York : Vintage Books, Random House, 1973.
- MAUSS, M. *The Gift. Forms and Functions of Exchange in Archaic Societies*. New York : W.W. Norton, 1967.
- McCLELLAND, D.C. *The Achieving Society*. Princeton : D. Van Nostrand, 1961.
- NELSON, B. *The Idea of Usury. From Tribal Brotherhood to Universal Otherhood*. Chicago : The University of Chicago Press, 1969.
- PADIOLEAU, J.C. De la corruption dans les oligarchies pluralistes. *Revue Française de Sociologie*, 25, 1 (1975) : 33-58.
- PARSONS, T. *The Social System*. New York : The Free Press, 1951.
- PARSONS, T. Pattern Variables Revisited In, W.L. Wallace (ed.) *Sociological Theory*. Chicago : Aldine, 1969 : 270-89.
- PARSONS, T. en E. SHILS. Values, Motives and Systems of action In, T. Parsons and E. Shils (eds.) *Towards A General Theory of Action*. New York : Harper and Row, 1962 : 47-234.
- PIAGET, J. *Problèmes de psychologie génétique*. Paris : Denoël/Gonthier, 1972.
- POWELL, J.D. Peasant Society and Clientelist Politics. *American Political Science Review*, 64, 2 (1970) : 411-25.
- RIGGS, F.W. *Thailand : The Modernization of a Bureaucratic Polity*. Honolulu : East-West Center Press, 1966.
- SCHMIDT, S.A. Bureaucrats as Modernizing Brokers. *Comparative Politics*, 6, 3 (1974) : 425-50.
- SILVERMAN, S.F. Patronage and Community-Nation Relationship in Central Italy. *Ethnology*, 4, 2 (1965) : 172-89.
- SINGH UBÉROI, J.P. *Politics of the Kula Ring*. Manchester : Manchester University Press, 1962.
- SPITTLER, G. Staat und Klientelstruktur in Entwicklungsländer. Zum Problem der politischen Organisation von Bauern. *Archives Européennes de Sociologie*, 18, 1 (1977) : 57-83.
- STEWART, J. Basin-Plateau Aboriginal Socio-Political Groups Washington : Smithsonian Institute, *Bureau of American Ethnology Bulletin*, 120 (1938).
- SZANTON, D.L. Estancia in Transition : Economic Growth in a Philippine Community. Queron

-
- City : *Institute of Philippine Culture Papers*, 9, Ateneo De Manila University Press, 1971.
- TARROW, S. "Partisanship and Political Exchange in French and Italian Local Politics", Beverly Hills : Sage Publications, 1974.
- THODEN VAN VELZEN, H.H.E. Patronage en strategie. *Sociologische Gids*, 16, 6 (1969) : 387-94.
- VAN ROY, E. A Theory of Corruption. *Economic Development and Culture Change*, 19, 1 (1970) : 86-110.
- WEINGROD, A. Patrons, Patronage and Political Parties. *Comparative Studies in Society and History*, 10, 3 (1968) : 377-400.
- WEINSTEIN, E.A. et al. Obligations and the Flow of Deference in Exchange. *Sociometry*, 32, 1 (1969) : 1-12.
- WERTHEIM, W.F. *Evolutie en revolutie. De golfslag der emancipatie*. Amsterdam : Van Genneep, 1972.
- WISER, W.H. *The Hindu Jajmani System : a Socio-Economic System Interrelating Member of a Hindu Village Community in Services*. Lucknow : Lucknow Publishing House, 1936.
- WOLF, E. Kinship, Friendship and Patron-Client Relations in Complex Societies. In, M. Banton (ed.) *The Social Anthropology of Complex Societies*. London : Tavistock, 1966 : 1-22.
- WOLF, E. *Peasant Wars of the Twentieth Century*. New York : Harper and Row, 1969.